

УДК 343.13:343.98

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-11\(65\)-1729-1742](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-11(65)-1729-1742)

Трофименко Володимир Михайлович заступник Голови Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6032-5550>

Шульга Валерія Олегівна аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судустрою Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0000-7239-2494>

СМЕРТЬ ОБВИНУВАЧЕНОГО⁴ (П.5 Ч.1 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ) ЯК ПІДСТАВА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження правової природи такої підстави для закриття кримінального провадження як смерть обвинуваченого крізь призму норм чинного кримінального процесуального законодавства України та судової практики. Особливу увагу приділено аналізу застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України під час судового розгляду в суді першої інстанції. Розкрито зміст і значення норми, яка визначає можливість продовження провадження у разі смерті обвинуваченого з метою його реабілітації, а також окреслено проблемні аспекти реалізації цієї можливості.

Автори акцентують увагу на тому, що чинне законодавство не містить визначення поняття «реабілітація» та не встановлює чіткої і комплексної процедури провадження у справах щодо реабілітації померлої особи. Така прогалина створює істотні труднощі як для правозастосувачів, так і для наукового тлумачення відповідної норми, породжуючи неоднозначність у судовій практиці. Окремо розглядаються дискусійні питання щодо процесуального статусу родичів померлого обвинуваченого, їхнього права ініціювати продовження провадження, а також щодо форми судового рішення, яке ухвалюється судом за результатами такого розгляду.

У статті проаналізовано наявні підходи судів різних інстанцій до застосування зазначеної норми, зокрема звернено увагу на неоднаковість тлумачення умов продовження провадження та змісту процесу реабілітації.

⁴ У контексті досліджуваного питання нас цікавить саме смерть обвинуваченого, оскільки саме він виступає ключовим суб'єктом у судовому провадженні.

Виявлено низку техніко-юридичних недоліків у законодавчій конструкції п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України, що призводить до колізій та неоднозначностей у тлумаченні.

На основі проведеного аналізу сформульовано пропозиції, спрямовані на уніфікацію правового підходу до реабілітації померлих осіб та визначення чіткого процесуального механізму участі родичів у таких провадженнях.

Ключові слова: смерть обвинуваченого; закриття кримінального провадження; реабілітація померлого; кримінальний процес; родичі померлого; правова визначеність; п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України; судова практика; технічна помилка законодавця.

Trofymenko Volodymyr Mykhailovych Deputy Head of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6032-5550>

Shulha Valeriia Olehivna PhD Student of the Department for the Study of Problems of Criminal Procedure and Judiciary, Academician V. V. Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0000-7239-2494>

THE DEATH OF THE ACCUSED (PARA. 5 PART 1 ARTICLE 284 OF THE CPC OF UKRAINE) AS A GROUND FOR CLOSURE OF CRIMINAL PROCEEDINGS BY A COURT OF FIRST INSTANCE

Abstract. The article presents a comprehensive study of the legal nature of the ground for closing criminal proceedings due to the death of the accused, viewed through the prism of the current criminal procedural legislation of Ukraine and judicial practice. Particular attention is paid to the analysis of the application of paragraph 5 of part 1 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine during the trial in the court of first instance. The content and significance of the provision allowing the continuation of proceedings in the event of the accused's death for the purpose of rehabilitation are disclosed, and problematic aspects of implementing this possibility are outlined.

The authors emphasize that the current legislation does not define the concept of «rehabilitation» and does not establish a clear and comprehensive procedure for proceedings in cases involving the rehabilitation of a deceased person. This gap creates significant difficulties for both law enforcement practitioners and scholars interpreting the relevant provision, leading to inconsistencies in judicial practice. The article also discusses controversial issues concerning the procedural status of the deceased accused's relatives, their right to initiate the continuation of proceedings, and the form of the court decision rendered as a result of such consideration.

The study analyzes the existing approaches of courts of various instances to the application of this provision, highlighting the inconsistency in interpreting the conditions for continuing proceedings and the content of the rehabilitation process. Several technical and legal shortcomings in the legislative framework of paragraph 2 of part 10 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are identified, which result in collisions and ambiguities in interpretation.

Based on the conducted analysis, the authors formulate proposals aimed at unifying the legal approach to the rehabilitation of deceased persons and defining a clear procedural mechanism for the participation of relatives in such proceedings.

Keywords: death of the accused; closure of criminal proceedings; rehabilitation of the deceased; criminal procedure; relatives of the deceased; legal certainty; para. 5 part 1 art. 284 of the CPC of Ukraine; judicial practice; legislative technical error.

Постановка проблеми. Смерть обвинуваченого є однією з доволі дискусійних підстав для закриття кримінального провадження судом першої інстанції. На практиці виникають труднощі у визначенні меж процесуальної діяльності суду після смерті особи, а також порядку дій у випадках, коли родичі померлого вимагають продовження провадження з метою його реабілітації. Відсутність у законі визначення поняття «реабілітація» та спеціальної процедури її здійснення породжує суперечності у правозастосуванні, що потребує наукового осмислення та законодавчого вдосконалення.

Метою статті є аналіз проблем правозастосування п.5 ч.1 ст. 284 КПК України, які виникають в судових стадіях кримінального провадження, а також визначення напрямів удосконалення законодавчого регулювання та судової практики щодо проваджень, пов'язаних із реабілітацією померлої особи.

Виклад основного матеріалу. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, щодо якої здійснюється провадження, крім випадків, коли воно є необхідним для реабілітації померлого, по суті, означає припинення процесуальної діяльності щодо встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення та відмову держави від притягнення її до кримінальної відповідальності й призначення їй покарання. Припинення кримінального переслідування особи, яка померла, дозволяє уникнути надмірного витрачання ресурсів держави, адже продовження такого переслідування виключно заради формального визнання померлого винуватим у вчиненні злочину, як правило, не має жодного практичного сенсу [1].

Застосування п.5 ч.1 ст.284 КПК України можливе на будь-якій стадії кримінального процесу, оскільки вказана підстава застосовується у разі смерті, тобто відсутності де-факто суб'єкта кримінального правопорушення. Винятком є ситуація, коли провадження не закривається щодо померлого у разі встановлення підстав для його реабілітації [2, с. 112].

Відтак, реалізація вказаної норми здійснюється лише у випадку, якщо судом встановлено сукупність відповідних умов: 1) смерть обвинуваченого; 2) відсутність заяв про необхідність реабілітації померлого [3].

Доктрина кримінального процесу України визначає, що у таких випадках, суду необхідно посилається на належні документи, що підтверджують смерть обвинуваченого, якими, зокрема, можуть бути: видане у законному порядку свідоцтво про смерть або актовий запис, витяг із такого, а також рішення суду про визнання особи померлою, яке набрало законної сили [4, с. 146].

Щодо безпосередньо судового провадження законодавець у ч.7 ст.284 КПК України визначив: «...Якщо обставини, передбачені п.5 ч.1 ст.284 КПК України, виникають під час судового провадження, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження ...». Крім того, буквально тлумачення п.5 ч.1 ст.284 КПК України дозволяє дійти висновку про те, що кримінальне провадження може продовжуватися після смерті обвинуваченого лише з метою його реабілітації...». Тобто на будь-якій стадії кримінального провадження у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, засудженого за наявності відповідних підстав провадження повинно тривати далі з метою реабілітації померлого [5, с.241].

У даному контексті реабілітаційними є обставини, за якими особа визнається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, відновлюється її репутація, гідність, а також тягне за собою відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [6].

Проте слід зазначити, що ні КПК України, ні інші джерела кримінального процесуального права не містять визначення поняття «реабілітація» та окремої процедури здійснення провадження щодо реабілітації померлого. Відповідно до академічного тлумачного словника української мови слово «реабілітація» означає поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини [6].

На думку М. Остренка форма прийнятого рішення про реабілітацію померлої особи здійснюється лише у вигляді закриття кримінального провадження та не несе за собою будь-яких юридичних наслідків, проте може бути підставою для подання позову про відшкодування шкоди у цивільному судочинстві, або прийняття такого рішення у ході закриття кримінального провадження на підставі норм Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [7, с. 244].

У свою чергу, О. Варченко щодо випадків коли родичі померлого вимагають продовження провадження для його реабілітації, вказує, що це має здійснюватися за загальною процедурою, яка включає розгляд справи судом по

суті та ухвалення вироку. Лише суд, встановивши доведеність або недоведеність обвинувачення, може забезпечити справедливе вирішення такого питання [8, с. 193].

З огляду на відсутність у чинному КПК України визначення поняття «реабілітація» та спеціальної процедури провадження щодо реабілітації померлого, суд повинен виходити із загальних засад кримінального процесу, забезпечуючи баланс між принципом презумпції невинуватості, правом родичів на захист честі та гідності померлого та принципом правової визначеності. Оскільки відповідна ситуація законодавчо не врегульована, виникає потреба застосувати за аналогією положення, що регламентують процедуру припинення кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння, адже вона також спрямована на усунення наслідків неправомірного кримінального переслідування та відновлення прав особи, стосовно якої кримінальне переслідування стало безпідставним.

Так, якщо особа помирає до направлення обвинувального акта до суду, тобто на стадії досудового розслідування, орган досудового розслідування або прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження на підставі п.5 ч.1 ст.284 КПК України у зв'язку зі смертю підозрюваного. Однак, у разі якщо родичі померлого заявляють вимогу продовжити провадження з метою реабілітації, тобто офіційного визнання невинуватості померлого держава має забезпечити можливість подальшого розгляду справи. У такому випадку провадження продовжується в межах загальних правил кримінального процесу, із дослідженням доказів і встановленням наявності або відсутності підстав для кримінальної відповідальності. Якщо в результаті розгляду буде встановлено відсутність події кримінального правопорушення, відсутність складу кримінального правопорушення або недоведеність участі особи у його вчиненні, кримінальне провадження підлягає закриттю з відповідним посиланням на п.п. 1-3 ч.1 ст. 284 КПК України. Такий процесуальний акт (ухвала про закриття кримінального провадження) фактично означатиме реабілітацію померлого, адже він встановлює його невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення.

Інша ситуація виникає тоді, коли особа померла після направлення обвинувального акта до суду, тобто вже в статусі обвинуваченого. У цьому випадку судове провадження може бути продовжене за клопотанням родичів з метою реабілітації померлого. Тут питання про форму остаточного судового рішення набуває особливої складності. Як слушно зазначає О. Варченко, ухвалення обвинувального вироку за результатами судового розгляду, якщо підстав для реабілітації не виявлено, має низку суттєвих переваг порівняно із закриттям провадження за п.5 ч.1 ст.284 КПК України. Такий підхід відповідає змісту ст. 369 КПК України, яка визначає, що судове рішення, яким вирішується обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Він усуває суперечність із

формулюванням п.5 ч.1 ст. 284 КПК України, що передбачає закриття провадження у зв'язку зі смертю особи, але не враховує потребу встановлення істини у випадку, коли ініціаторами продовження процесу виступають родичі померлого. Такий підхід також забезпечує правову визначеність щодо встановлення факту винуватості або невинуватості особи, як того вимагає ст.62 Конституції України, гарантує потерпілим можливість захисту своїх прав і майнових інтересів шляхом використання вироку як преюдиціального акту у цивільному процесі та сприяє економії процесуальних ресурсів, оскільки унеможливорює повторне встановлення судом юридичних фактів у межах інших проваджень [7, с.208-209].

Разом із тим, О. Варченко зазначає, що чинне законодавство не передбачає виду вироку «обвинувальний вирок без призначення покарання», що створює колізію. Адже очевидно, що призначити покарання померлому неможливо, оскільки на момент ухвалення вироку суб'єкт кримінальної відповідальності вже відсутній. Крім того, практика ЄСПЛ визнає, що будь-яке покарання щодо померлого порушує гарантії людської гідності. Тому пропозиція авторки – доповнити ч.4 ст.374 КПК України положенням наступного змісту: «У разі, якщо кримінальне провадження щодо померлого підозрюваного, обвинуваченого було продовжено із метою його реабілітації, проте в ході судового розгляду підстав для реабілітації виявлено не було, суд виносить обвинувальний вирок без призначення покарання» [7, с.188-189].

Будучи доволі обґрунтованим, такий підхід все ж залишає місце для наукової дискусії та альтернативного погляду. Зокрема, вже після дослідження згаданої авторки, до КПК України було внесено зміни, спрямовані на регламентацію кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність (ст. ст. 479-1, 479-2 КПК України). Показово, що нововведені положення доволі чітко регламентують ситуацію, аналогічну тій, що має місце при вирішенні про закриття кримінального провадження судом у зв'язку зі смертю обвинуваченого. Так, відповідно до ч. 3 ст. 479-2 КПК України, встановлено: «Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, суд зупиняє судовий розгляд і запитує згоду обвинуваченого на закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4-1 частини першої статті 284 цього Кодексу. Суд закриває кримінальне провадження на цій підставі, якщо обвинувачений проти цього не заперечує. За відсутності згоди обвинуваченого та в разі, якщо судом встановлено вчинення ним діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 1-2 частини другої статті 284 цього Кодексу. Якщо судом не встановлено, що обвинуваченим вчинено

діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, суд ухвалює виправдувальний вирок». Відтак, на наш погляд, станом на сьогодні законом врегульовано доволі схожі суспільні відносини, що дає можливість ставити питання про застосування кримінального процесуального закону за аналогією.

Також не слід залишати поза увагою, що аналіз судової практики свідчить: у випадках смерті особи, стосовно якої здійснювалося досудове розслідування, певними процесуальними правами та можливостями наділяються її близькі родичі чи інші особи, пов'язані з нею родинними або соціальними зв'язками, які зацікавлені у відновленні справедливості та збереженні доброго імені померлого [8].

Термін «близькі родичі або члени сім'ї» використаний у п.2 ч.10 ст. 284 КПК України викликає неоднозначне розуміння. Ми погоджуємось з позицією В. Навроцької, що поняття «близькі родичі» є вужчим за змістом, ніж поняття «близькі родичі та члени сім'ї». Якщо буквально тлумачити положення ст. 525 КПК України, то члени сім'ї, які не є близькими родичами, тобто не мають кровної спорідненості по прямій низхідній або висхідній лінії (наприклад, чоловік/дружина, особи, котрі спільно проживають, ведуть спільний побут і мають взаємні права та обов'язки без шлюбу, вітчим/мачуха, пасинок/падчерка, усиновлювач/усиновлена дитина, опікун/піклувальник), позбавлені можливості ініціювати провадження щодо реабілітації померлого. Такий підхід виглядає як недбалість законодавця, оскільки у разі свідомого формування норми він би уточнив у ст. 3 КПК України перелік осіб, які належать до категорії «близькі родичі» учасника процесу, що мають право ініціювати реабілітацію [9, с.88-89].

На підтвердження цьому, суд в розрізі положень п. 1 ч. 1 ст. 3, ч. 7 ст. 284, п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України зазначає, що положення п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України – має альтернативний характер в частині кола осіб, яким слід направити у порядку, передбаченому цим Кодексом, – для вручення, – копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження, та подачі такими особами клопотання про продовження слухання кримінального провадження з метою реабілітації померлої особи, – обвинуваченого(ої) в рамках кримінального провадження.

Так, законодавець надає право вибору направити клопотання прокурора про закриття кримінального провадження в зв'язку із смертю обвинуваченого(ої) двом категоріям осіб, – або члену сім'ї, або, – близьким родичам [10].

Проте, окрім вище вказаних питань, на нашу думку, проблематика тлумачення та правозастосування зазначеної підстави, закріпленої у п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України, потребує ретельного аналізу та пошуку відповіді на низку ключових питань.

Так, питання щодо можливості закриття кримінального провадження судом за п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України без клопотання прокурора виникає через

відсутність чіткого порядку дій у законі. З одного боку, суд не є стороною обвинувачення і не повинен виходити за межі своїх повноважень, а з іншого – він не може ігнорувати факт смерті обвинуваченого, адже продовження провадження щодо померлої особи суперечить принципам законності та гуманізму. Така колізія між принципом змагальності та обов'язком суду забезпечити справедливість процесу і зумовлює потребу у визначенні, *чи має суд право закрити провадження на цій підставі за відсутності клопотання прокурора про його закриття? Якщо так, то який порядок дій суду у такій ситуації?*

Законодавство окремо регулює порядок закриття провадження за клопотанням прокурора, оскільки в цьому випадку потрібна згода або незгода родичів обвинуваченого для вирішення питання про продовження провадження з метою його реабілітації.

До прикладу, під час розгляду кримінального провадження у суді було встановлено, що розглядаючи клопотання прокурора про закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого, прокурор не виконав вимог п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України щодо обов'язкового інформування близьких родичів або члена сім'ї померлого про їх право заперечити проти закриття провадження. Крім того, копія клопотання прокурора не була надіслана захиснику померлого, що є порушенням закону. Такі порушення норм КПК визнано істотними, що унеможливило ухвалення законного та обґрунтованого рішення, тому колегія суддів постановила скасувати судові рішення і призначити новий розгляд справи в суді першої інстанції [11].

Проте, якщо клопотання подають родичі чи адвокат, така згода не вимагається, і суд зобов'язаний негайно розпочати розгляд питання та ухвалити рішення без застосування додаткових процедур. Основною умовою для закриття є наявність офіційного документа, що підтверджує факт смерті обвинуваченого (наприклад, свідоцтво про смерть).

Таким чином, право на подання вказаного клопотання не є монополією прокурора, суб'єкт подання не має принципового значення, оскільки ключовим є сам факт смерті обвинуваченого. Такий підхід узгоджується з практикою Верховного Суду [12], який у своїх рішеннях підкреслює, що продовження розгляду справи щодо померлого суперечить завданням кримінального процесу, визначеним у ст. 2 КПК України, та порушує права і законні інтереси його родичів та не має жодного практичного сенсу.

Наступна проблема виникає через відсутність у КПК України чіткого порядку дій суду, якщо обвинувачений помер, але жодна зі сторін не подала клопотання про закриття провадження. З одного боку, за принципом змагальності суд не повинен діяти замість сторін, а прокурор має ініціювати таке рішення. З іншого – суд не може продовжувати розгляд щодо померлої особи,

адже це суперечить принципу законності та меті кримінального процесу. Тож виникає питання: *що у такому має робити суд, якщо факт смерті є, але ніхто зі сторін не подає клопотання про закриття?*

У такій ситуації можливі два підходи: чекати клопотання прокурора або закрити провадження з ініціативи суду після підтвердження факту смерті.

Якщо факт смерті обвинуваченого підтверджений, але жодна зі сторін не подає клопотання про закриття кримінального провадження, суд має діяти в межах своїх повноважень, визначених законодавством, тож найбільш правильним є другий варіант, адже суд зобов'язаний забезпечити законність і не допустити провадження щодо особи, яка втратила процесуальну правосуб'єктність, попередньо з'ясувавши, чи є бажання родичів продовжити справу з метою реабілітації.

Наступним моментом є відсутність у КПК України чіткої регламентації процесуального документа, який відображує позицію родичів померлого щодо продовження кримінального провадження для його реабілітації, що ускладнює визначення форми та юридичної сили їхнього волевиявлення. Закон лише передбачає можливість продовження провадження у таких випадках, але не уточнює, яким чином родичі мають виражати свою позицію і чи є вона обов'язковою для суду. Звідси постає питання: *чи є позиція родичів, викладена в «клопотанні про непогодження», обов'язковою для суду, і чи доцільно називати цей документ клопотанням, якщо його природа більше відповідає заяві про незгоду?*

У п.2 ч.10 ст.284 КПК України передбачено, що родичі померлого можуть подати до суду «клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження». Проте виникає питання, наскільки коректним є використання терміна «клопотання» у цьому контексті, адже він має чітке процесуальне значення. Відповідно до ст. 220 КПК України, клопотання – це звернення учасника кримінального провадження до органу досудового розслідування з проханням про вчинення певної процесуальної дії, яке є обов'язковим для розгляду, проте, відповідно до ч.2 ст. 220 КПК України може бути задоволено, частково задоволено, або у якому може бути відмовлено. Родичі померлого не є процесуальними учасниками у вузькому розумінні цього терміна, якщо їх не визнано потерпілими або представниками. Тому їхнє «клопотання» фактично не є клопотанням у процесуальному сенсі, а радше заявою, яка виражає позицію щодо непогодження із закриттям провадження, яка має бути обов'язково врахована судом при розгляді питання про закриття кримінального провадження.

Судова практика (зокрема, ухвали у справах № 705/356/20[13] та № 761/30428/20[14].) підтверджує, що такий документ має змішану природу: формально він називається клопотанням, але по суті є заявою. Суд зобов'язаний розглянути її зміст, оцінити наведені аргументи, перевірити наявність

обґрунтованих підстав для продовження провадження та ухвалити мотивоване рішення. Водночас позиція родичів є безумовно обов'язковою для суду – він повинен її врахувати.

Варто відмітити, що у процесі тлумачення положень ст.284 КПК України науковці й практики стикаються з низкою неузгодженостей, які свідчать про недосконалість законодавчої техніки. Особливої уваги заслуговує ч. 10 цієї статті. Втім, аналіз структури п.1 і 2 ч.10 ст.284 КПК України виявляє низку сумнівних моментів. Такі суперечності дають підстави для сумнівів у правильності побудови норми й породжують запитання: *чи є розташування фраз у пункті 2 частини 10 статті 284 КПК України технічною помилкою законодавця, зокрема щодо віднесення положення про розгляд «клопотання про непогодження» до прокурора, що виглядає недоречним, і відсутності аналогічної норми про десятиденний строк у пункті 1, яка логічно мала б стосуватися обох ситуацій?*

На нашу думку, розташування фраз у п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України свідчить про очевидну технічну помилку законодавця. Зокрема, положення, яке стосується розгляду клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження, виглядає недоречним у контексті зазначення прокурора як суб'єкта розгляду. Родичі, потерпілі чи інші зацікавлені особи, які не погоджуються із закриттям провадження, подають такі клопотання до суду, і саме суддя має їх розглядати.

Крім того, відсутність чіткого положення про 10-денний строк у п. 1 тієї ж частини створює дисбаланс у правовому регулюванні, оскільки строк розгляду питань, пов'язаних із закриттям кримінального провадження, повинен бути однаковим як для розгляду прокурором, так і для розгляду суддею.

У зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 10 ст. 284 КПК України у наступній редакції:

«За наявності підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті:

1) прокурор – до винесення постанови про закриття кримінального провадження направляє близьким родичам та членам сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. *Клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження розглядається прокурором у строки та порядку, передбачені статтею 220 цього Кодексу;*

2) суд – до постановлення ухвали про закриття кримінального провадження направляє у порядку, передбаченому цим Кодексом для вручення повідомлень, одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. Кримінальне провадження закривається, якщо у 10-денний строк не надійшло клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження».

На останок пропонуємо вирішити як слід розуміти сполучники «та/або» у фразі «повідомлень, одному з близьких родичів або члену сім'ї... та/або захиснику обвинуваченого», і в яких випадках копію клопотання прокурора слід надсилати захиснику: лише за відсутності родичів чи за умови наявності захисника?

У даному випадку, законодавець не ставить обов'язку надсилати копію клопотання всім, тобто якщо є родичі – родичам, якщо є захисник – захиснику. Як слідує з ухвали Калинівського районного суду у справі №133/3064/21, до суду надійшло клопотання прокурора про закриття на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінального провадження, відносно ОСОБА_4, обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 185 та ч. 2 ст. 185 КК України, ув'язку зі смертю обвинуваченого, крім того, у підготовчому судовому засіданні, з'явилась прокурор, яка у зв'язку з відсутністю інформації щодо інших родичів обвинуваченого, заявила клопотання щодо призначення обвинуваченому захисника з числа адвокатів Північного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги для виконання вимог п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України [15].

З огляду на вищевказане, проблематика тлумачення та правозастосування п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України потребує комплексного аналізу з урахуванням наступних аспектів. Технічні недоліки формулювання п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК України, зокрема щодо строків та суб'єктів розгляду, створюють суперечності та ускладнюють правозастосування. Необхідно уточнити, що рішення про закриття провадження чи врахування заперечень мають прийматися судом, а строк розгляду повинен бути однаковою для всіх суб'єктів. Використання сполучників «та/або» у контексті повідомлення родичів або захисника також потребує роз'яснення: повідомлення має надсилатися тому, хто реально може представляти інтереси обвинуваченого, залежно від обставин справи.⁵

⁵ Відмітимо, що перспективними для подальших досліджень в контексті закриття провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого, на наш погляд, також можуть бути питання: про вирішення цивільного позову та відшкодування збитків, завданих державі; про відшкодування шкоди потерпілому; про вирішення долі речових доказів, власником яких був обвинувачений; про вирішення долі застави, яку вніс обвинувачений, зокрема можливості скерування внесених як застава коштів на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди та ін.

Висновки. Смерть обвинуваченого як підстава для закриття кримінального провадження є необхідним елементом забезпечення принципів гуманізму та процесуальної економії. Водночас відсутність у КПК України визначення поняття «реабілітація» та процедури її здійснення у випадку смерті особи створює прогалини у правозастосуванні й породжує неоднакову судову практику. Для забезпечення правової визначеності та балансу між правом родичів на відновлення честі померлого і завданнями кримінального процесу доцільно внести зміни до ст. 284 КПК України, чітко регламентувавши порядок дій суду та прокурора, а також форму процесуальних документів у таких справах.

Література:

1. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 28.10.2024 у справі № 369/4157/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/122769423>
2. Токаренко К. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 209 с. URL: <http://surl.li/byqjqx>
3. Ухвала Богуславського районного суду від 26.11.2024 у справі № 358/57/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/122545198>
4. Пастух А. Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.. 2019. Вип. 1.№42. С. 145–150. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.42-1.31>
5. Остренко М. Діючий порядок «реабілітації померлих» як елемент інституту реабілітації в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №4. С.239–246. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/38.pdf>
6. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 07.04.2025 у справі №760/17255/24. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/127153230>
7. Варченко О.О. Забезпечення поваги до людської гідності в кримінальному провадженні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021. 296 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100680>
8. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 23.03.2015 у справі № 591/1735/15-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/50043053>
9. Навроцька В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. №2. 2023. С. 86-93. URL: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-12>
10. Ухвала Кагарлицького районного суду від 23.01.2025 у справі № 368/264/23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/124654867>
11. Ухвала Київського апеляційного суду від 15.04.2024 № 355/1498/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/118631681>
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 01.03.2023 у справі № 759/11932/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/109395361>
13. Ухвала Уманського міськрайонного суду від 04.06.2025 у справі № 705/356/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/127895267>

14. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 11.01.2024 у справі № 761/30428/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/116391314>

15. Ухвала Калинівського районного суду від 24.02.2025 у справі № 133/3064/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/125394407>

References:

1. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho sudu vid 28.10.2024 u spravi № 369/4157/22. [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of 28 October 2024 in case No. 369/4157/22]. Supreme Court of Ukraine. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/12276942>

2. Tokarenko, K. (2016). Protsesualnyi poriadok zakryttia kryminalnogo provadzhennia: dys. kand. yuryd. nauk. [Procedural procedure for closing criminal proceedings: PhD thesis]. National Academy of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/byqj qx>

3. Ukhvala Bohuslavskoho raionnoho sudu vid 26.11.2024 u spravi № 358/57/21. [Ruling of the Bohuslav District Court of 26 November 2024 in case No. 358/57/21]. Bohuslav District Court. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/122545198>

4. Pastukh, A. (2019). Zakryttia kryminalnogo provadzhennia na stadii pidhotovchoho provadzhennia. [Closure of criminal proceedings at the preparatory stage]. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, 1(42), 145–150. Retrieved from <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.42-1.31>

5. Ostrenko, M. (2021). Diuchy poriadok “reabilitatsii pomerlykh” yak element instytutu reabilitatsii v chynnomu Kryminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy. [The current procedure of “rehabilitation of the deceased” as an element of the rehabilitation institute in the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Entrepreneurship, Economy and Law, (4), 239–246. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/38.pdf>

6. Ukhvala Solomianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 07.04.2025 u spravi № 760/17255/24. [Ruling of the Solomianskyi District Court of Kyiv of 7 April 2025 in case No. 760/17255/24]. Solomianskyi District Court of Kyiv. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/127153230>

7. Varchenko, O.O. (2021). Zabezpechennia povahy do liudskoi hidnosti v kryminalnomu provadzhenni. [Ensuring respect for human dignity in criminal proceedings]. PhD dissertation in Law, Yaroslav Mudryi National Law University. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0822U100680>

8. Ukhvala Zarichnoho raionnoho sudu m. Sumy vid 23.03.2015 u spravi № 591/1735/15-k. [Ruling of the Zarichnyi District Court of Sumy of 23 March 2015 in case No. 591/1735/15-k]. Zarichnyi District Court of Sumy. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/50043053>

9. Navrotska, V. (2023). Zakryttia kryminalnogo provadzhennia u zv'iazku zi smertiu osoby, kotra vchynyla kryminalne pravoporushennia chy inshe suspilno nebezpechne diiannia. [Closure of criminal proceedings due to the death of a person who committed a criminal offense or another socially dangerous act]. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Law Series, (2), 86–93. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-12>

10. Ukhvala Kaharlytskoho raionnoho sudu vid 23.01.2025 u spravi № 368/264/23. [Ruling of the Kaharlyk District Court of 23 January 2025 in case No. 368/264/23]. Kaharlyk District Court. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/124654867>

11. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 15.04.2024 № 355/1498/20. [Ruling of the Kyiv Court of Appeal of 15 April 2024 in case No. 355/1498/20]. Kyiv Court of Appeal. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/118631681>
12. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho sudu vid 01.03.2023 u spravi № 759/11932/18. [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of 1 March 2023 in case No. 759/11932/18]. Supreme Court of Ukraine. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/109395361>
13. Ukhvala Umanskoho miskraionnoho sudu vid 04.06.2025 u spravi № 705/356/20. [Ruling of the Uman City District Court of 4 June 2025 in case No. 705/356/20]. Uman City District Court. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/127895267>
14. Ukhvala Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 11.01.2024 u spravi № 761/30428/20. [Ruling of the Shevchenkivskyi District Court of Kyiv of 11 January 2024 in case No. 761/30428/20]. Shevchenkivskyi District Court of Kyiv. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/116391314>
15. Ukhvala Kalynivskoho raionnoho sudu vid 24.02.2025 u spravi № 133/3064/21. [Ruling of the Kalynivka District Court of 24 February 2025 in case No. 133/3064/21]. Kalynivka District Court. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/125394407>

